

BEKE GYÖRGY
Székely obsitosok

Gyermekfejjel, úgy tízesztendős koromban meg voltam győződve arról, hogy az egész első világháborút szülőfalum veteránjai vívták meg. Gorlice... Isonzo... Doberdo... Piave... Ismeretesebbek voltak számomra, mint saját vármegyénk távolabbi tájai. Meglett férfiak emlegették sűrűn, leszerelt katonák. Esténként a szövetkezeti boltban találkoztak, vásároltak ezt-azt, aztán ott ragadtak az üzlet sarkában, a beszélgetők között. Csendes társaság alakult ki, puskákról, ágyúkról, csatákról, győzelmekről és veszteségekről beszélgettek. Az immár két évtizede befejeződött nagy háború itt folytatódott.

Akkoriban még nem létezett televízió, rádió is nagyon kevés helyen volt a faluban, főleg iparos házakban. Édesapám is gyakran beállt a körbe, mögötte pedig én bámészkodtam. Így tanultam meg távoli csataterék nevét, az egykori csatázók meséiből. Mesék? Igaz történetek voltak, ezt még én is felismerhettem, aki akkoriban főleg mesékönyveket olvastam. Münchhausen báró történetei voltak a legizgalmasabbak. Felcsigázhatná-e jobban a fantáziát más, mint az ágyúgolyón utazó mesehős, aki a levegőben egy szembejövő másik golyóbisra ugrik át? Elhittem az efféle képtelenségeket, elvégre a mese írója valóságos német katonatiszt volt, aki valóságos háborút vívott, a törökök ellen, az orosz cár szolgálatában. Csak akkor kezdtem el kételkedni a báró meséiben, mikor jobban utánagondoltam a történeteinek, és úgy éreztem, hogy a káprázató kalandokból valami hiányzik.

Falum veteránjainak történeteiben soha nem éreztem ilyen hiányt. Belőlük nem hiányzott a meggyőző igazság. Még akkor sem, ha a mesélő előre bejelentette: amit hallunk, azt másvalaki után mondja. Jóval később, érlelődő tudattal értettem meg, hogy mi volt annyira vonzó ezekben a háborús történetekben: az emberség varázslata. De hiszen csatákról, háborús eseményekről szóltak, mégsem a gyűlölet, a bosszú, a fölösleges pusztítás szenvedélye áradt belőlük. Inkább a másik oldalon állók megértése, sorsuk megérzése.

Mesélte egyikük, hogy eredetileg a tüzéreknel szolgált, de egységüket szétszórta az ellenség, ő is megsebesült. Gyógyulása után a gyalogosokhoz osztották be. Megjegyeztem a szavait: „Tüzéreként könnyű gyilkolni. Az ellenséges célpontot csak távcsővel látni, a velünk szemben álló embereket még azzal se nagyon. Céloztunk, lőttünk, és a távcsöves megfigyelőnk ellenőrizte, hogy találtunk-e? S ha igen, lelkesen ujjongtunk. Nem jutott eszünkbe, hogy az a cél, amit eltaláltunk, szintén emberekből áll, amilyen-

nek mi is vagyunk. Küldtük egymásnak a halált, mi nekik, ők nekünk, de nem láttuk a gyilkolás útját. Gyalogosként, szuronyrohamban szemtől szembe kerültem az ellenséggel, jól láttam az arcát, az alakját, felemelt fegyverét. Ő is így mustrálhatott engem. Megcéloztam, éppen a homlokát, hogy a golyó azonnal végezzen vele, ne okozzak hosszú szenvedést. Pontosan céloztam. Mégsem találtam el. Az utolsó pillanatban valami ellenállhatatlan erő félrekapta a puska csövét, és a golyó elsüvített a semmibe. Nem tudhatom, hogy a velem szemben álló talián, mert az olasz fronton voltunk, ugyanígy tett-e. De bizonyos, hogy az ő golyója sem ért engem, sebet sem ejtett rajtam. Mi volt az, ami felülkerekedett bennünk? Cinkosság? Gyávaság? Szánalom? Egyszerűen képtelen voltam arra, hogy szemtől szemben gyilkoljak...”

Így szelídítette meg a múltó idő az egykori frontharcosok emlékeit. Ezeknek a veteránoknak a katonáskodás és még a háború is a fiatalságukat jelentette, új élményeket, egészen másokat, mint amilyeneket addig átéltek. Lelket szépít az ilyen emlékidezés, barátságot fakaszt még a tegnapi ellenség iránt is. Fiatalságukba az ellenség katonái is beletartoztak.

Persze, az obsitosok történeteiben tetten érhető néha a nagyotmondás, ha nem is Münchhausen báró képtelenségeihez hasonlóan. Ismert irodalmi alak, leginkább komikus figura a hetvenkedő katona – a római komédiaköltő, Plautus írta meg elsőnek? –, a mi jó Garay Jánosunk Obsitosa révén született meg Hány Jánosunk. A világirodalmi típus köpenyét Garay állítólag élő személyre adta rá, kiszolgált magyar katonára, magyar népi környezetben. Még élnek akkor a napóleoni háborúk legendái a magyarok között is, és a közönség, bár tudja, hogy egy szó sem igaz belőle, élvezzi a világverő francia császár elfogását, majd a magyar huszár nagylelkűségét, mikor szabadon engedi felséges foglyát. Van ebben egy kis „hazafiság” is, Garay János felfogása szerint: egy kicsiny nép is tehet nagy dolgokat. Garayhoz illet ez az önvigasztalódás, hiszen Vörösmarty hatására a romantikus magyar időket szerette volna eposzban, balladában megidézni. Az 1840-es években járunk, a reformkor hangulata mindjobban érleli a fegyveres szabadságharc eszméjét.

Emlékezetemben kutatok: az uzoni obsitosok történeteiben találók-e gúnyolódást tisztékkel, altisztékkel, hadi helyzetekkel? Megbocsátható lenne hajdani bakák gúnyolódása is, lehetett részük emberkínzó meneteltésekben, altiszt fenyítésekben vagy ennél súlyosabb sértésekben is. De ha volt is egykoron ilyenféle lelki sérülésük, a harag rég eloszlott, mint a reggeli pára. Ezek az uzoni férfiak tragikus történelem katonái voltak, vesztesek, legyőzöttek, nem ritkán megaláztatottak. Mi kedvük telt volna az utólagos, képzelt elégtételben?

Árulkodnak a székely népdalok. Kezembe veszem a háromszéki népdalköltési gyűjteményt, Konsza Samu, egykori sepsiszentgyörgyi tanár diákjainak lejegyzéseit. A katonadalok fejezetében akad vidám, hetyke ének is:

*A szentgyörgyi laktanya, zsendelyes a teteje,
Ráhajlik a vadgesztenye levele.
Cserebogár, csípd le annak levelét,
Le ne törje az én csákóm tetejét.*

De mennyi a szomorú siratóének! A háború fájdalmát így énekli a székely obsitos Felsőcsernátonban:

*Barna kislány kiment a harctérre,
Egyenest a százados elébe,
– Százados úr, merre van a kedvesem?
Három éve mindhiába keresem.
– Barna kislány, tudom, bús a szived.
A kedvesed hiába keresed.
Galícia fekete földjébe
Fekszik egy nagy erdő közepébe.*

Felerősödik a panasz, mikor a székely újoncnak már nem a bécsi császár ármádiájába kell bevonulnia, hanem a román király katonájának:

*Édesanyám, mért szültél a világra,
Mért nem vettél a zavaros Tiszába?
Tisza vize vitt volna a Dunába,
Hogy ne volnék Ferdinánd katonája.*

Ezt a katonaeéneket 1938-ban jegyezte le Kicsi Sándor akkori diák, a későbbi történész a háromszéki Dálnokon. A dátum azért érdemel említést, mert akkor már több mint egy évtizede nem Ferdinánd a román király, hanem II. Károly. De a székelyek találkozása először a román mundérral Ferdinánd uralma alatt történt, így ez a király vált az új, ellenséges világ jelképévé számukra. Ugyancsak 1938-ban Dálnokban jegyezte le Kicsi Sándor azt a katonaeéneket, amely „rejtjelezve” az 1916-os román betörést panaszolja:

*Szerbiában megfűtták a trombitát,
Kis pej lovam meghallotta a hangját,
Kis pej lovam ágaskodjál magasra,
Ágaskodva vigyél Erdélyországba.*

*Be is értük Erdélyország határát,
Minden huszár keresse fel babáját,
Keresse fel babáját és jó anyját,
Kiktől vette tizenhatban búcsúját.*

Leányok, asszonyok csak nagy ritkán énekeltek katonadalokat. De ismerték őket, egész életüket végig kísérték. Meghökkenve tapasztaltam ezt, mikor apai nagyanyám – aki fiatal éveit Dálnokban élte le – felkapta a fejét. Ezt dúdolgattam:

*Megjött a levél, fekete pecséttel,
Megjött a muszka, százezer emberrel,*

*Négyszáz ágyúval áll a harc mezején,
Így hát, jóanyám, elmasírozok én...*

– Honnan tudod, fiam?

– A Mikó Kollégiumban szoktuk énekelni. De maga mikor találkozhatott vele nagyanyó?

– Én? A muszkákkal találkoztunk Dálnokban, 1849 nyarán. Édesanyám mindig rettegve emlegette őket. A dálnoki férfiak oda voltak a seregben. Az első hívó szóra a faluból hetvenegyen vonultak a nemzetőrség zászlaja alá. Az asszonyok mostak a patakban, mikor a Dálnoki-tető nevű magaslaton feltűnt egy csapat orosz. Az asszonyok ott hagyták a mosott ruhát, visítva szaladtak az erdő felé.

Kicsi Sándor dálnoki énekek lejegyzése közben egy drámai történettel is találkozott. Ne keressük a Konsza Samu gyűjteményében. A kötet megjelenésekor, 1957-ben hiába is próbálkoztak volna vele.

– A Dálnoki erdőben volt egy esővíjt mélyedés. A környező fák eléggé takarták. Bolondokat beszélek, megvan az ma is. Neve is lett: Muszka-gödör. A negyvenkilences muszkajárás után kapta ezt a nevet. A faluból jó néhány család itt húzta meg magát, míg a kozákok a faluban fosztogattak és a fehérnépeket vadászták. Egy orosz idetévedt, a mélyedéshez. Puskát fogott a rejtezőkre, aztán kiszemelt egy jóképű fiatalasszonyt, és magának követelte. A férj, úgy hiszem, Beke volt a család neve, védekezni próbált. De mit tehetett volna a puskával szemben? De mikor az orosz letette a puskáját maga mellé és nekihevílt volna a lopott szerelemnek, a férj, végső kétségbeesésében, felkapta a magával hozott fejszét, és széthasította a muszka fejét.

– Mi lett a következménye?

– Lett volna, ne búsulj. A rögtönzött névsorolvasáson egy kozák hiányzott. Az összeterelt falusiak előtt a parancsnok kihirdette, hogy ha egy órán belül a hiányzó orosz nem kerül elő, akkor Dálnok egész népét kivégezteti. Csakhogy akkor az oroszok alaromat fűjtak, azonnal indulniuk kellett. Bem serege közeledett...

– Máig észben tartják a faluban a történetet?

– De csak egymás között emlegetik. Mintha még mindig tarthatnának a muszkák bosszújától. Idegenek számára titkos történelem ez.

Jó lenne belenézni ebbe a titkos székely történelembe, kitudni a helyi mondák vagy hiedelmek ihlető forrását. Másfél évszázad múltán hol kereshetném a dálnoki bosszúállás nyomait? A háromszéki önvédelmi harcnak erről az epizódjáról a korszak legtájékozottabb történésze, Egyed Ákos sem tud. De várjunk csak, immár olvashatjuk magyarul is a 49-es hadi expedíció orosz szemmel látott történelmét. Egy cári ezredes, az Erdélyt megszálló V. hadtest főszállásmestere, bizonyos Artur Adamovics Nyepokojcsickij feljegyezte az erdélyi hadi

mozdulatok mindegyikét. *(Az erdélyi hadjárat orosz szemmel.* Fordította, sajtó alá rendezte Rosonczy Ildikó. Balassi Kiadó, Budapest, 1999.) Az ezredes úr igen pontos krónikája nem is említi Dálnokot. Márpedig a szerző eléggé ellenséges érzelmű volt ahhoz, hogy ne feledkezzék meg egy ilyen székely „bűntettről”.

Izgalmas is, még inkább elszomorító nemzeti történelmünk egyik legszebb fejezetét torz tükörben szemlélni. Noha az egyik orosz generális elismerően szól a székelyek harcias szelleméről és Bem tábornok mesteri hadvezetéséről, a főszállásmester nem fagy ki a „lázadók”, „zendülők”, alávaló „gyilkosok” jelzőkből, amelyekkel a székelyeket, egyáltalán a magyar szabadságharc katonáit illeti. Gátlátalanul hamisít is. Kézdivásárhely elfoglalása után feljegyzí: „Itt volt az ágyúöntő műhely, amelyben szép számú, egyébként elég otromba ágyút öntöttek. E célra felhasználták a szász és román harangtornyokból leszedett harangokat is.” Ugyan, ki vezethette ennyire félre az orosz ezredet? A háromszéki székely nemzetőrök egyetlen alkalommal se lépték át megyéjük határát, márpedig Háromszéken sehol nem volt és ma sincs „szász” templom. Nem foglaltak el a székelyek román településeket sem. (Egyébként sem vihették volna el a „román harangokat”, mivel ilyenek nem léteztek. Az ortodoxok akkoriban kerepelővel hívták imára a híveket, mivel a török főhatalom megtiltotta számukra a harangozást!) „A vaságyúk teljes felszerelése után is még ágyúkra lévén szükség, Szentgyörgy vette le a toronyból legelsőbben két harangját, s öntette ágyúvá” – írta a Honvéd 1849. április 5-én. Majd a székely falvak sorra, önként ajánlották fel harangjaikat: Alsócsernát, Gidófalva, Étfalva, Kovászna, Zágon, Bita... A népi áldozatkészség és a szabadságszeretet ragyogó példája volt a székely harangok felajánlása Gábor Áron ágyúühoz, amit az orosz ezredes ily alattomosan meggyalázott.

Orosz ezredes? A történész szükségesnek tartja kiemelni, hogy Artur Adamovics Nyepokojcsickij cári főtiszt – lengyelnek született. Sőt: „az ősi lengyel Niepokojczycki nemesi család fia.” Az erdélyi hadjárat idején 36 esztendő. Katonai karrierjének csúcsára az 1877-es orosz-török háború idején érkezik el, mikor gyalogsági tábornok, az európai hadszíntéren működő cári csapatok vezérkari főnöke. Az ősi lengyel nemesi család aligha erre szánta. „Az Artur keresztnév azt jelzi, hogy a család örizte lengyel hagyományait.”

Ez lett volna a „lengyel hagyomány”? A Lengyelországot feldaraboló cári hatalom szolgálata? És akkor Bem József? Erdély földjén 1849-ben nemcsak a székelyek és az osztrák császár meg szövetségese, az orosz cár katonái álltak szemben egymással, hanem a szabad lelkű lengyelek is a népük rabságát oly könnyű lélekkel vállaló Nyepokojcsickijekkel!

Kézdivásárhelyen az 1900-as évek elején a felsőháromszéki diákok minden nyári vakációban megkoszorúzták azt az épületet, amelyben Gábor Áron és Turóczy Mózes hatvannégy ágyút öntött. Ilyenkor, a magyar himnusz után, mindig felhangzott a háromba szaggatott lengyel nemzet imádsága:

*Szent trónusodnál könyörögve kérünk,
Szabad hazánkat, ó, add vissza nekünk!*

Mikor pedig az első nagy háború után Lengyelország feltámadt halottaiból, a székelyek számára tilos lett az emlékezés saját szabadságukra.

A két háború között, zárt falak mögött még emlékezhetek a székely obsitosok az uzoni szövetkezeti bolt sarkában. De 1945 után egyszerre bűnné vált mindaz, ami addig magyar hagyomány volt Erdélyben. Kolozsvárott leütötték az inasgyerek fejéről a leventesapkát, pedig nem tüntetni akart vele szegény, csak éppen nem volt más fejedője... És Balogh Edgár híres újságja, a Világosság – a Magyar Népi Szövetség hivatalos lapja – nem a megalázott magyar inas pártjára állt, hanem vezércikkben oktatta ki a magyar fiatalságot, hogy „nem a sapka teszi a magyart”. Nem volt nehéz megérteni az üzenetet! Csodálatos a kisebbségi ember felfogó, megérző képessége. Tudomásul vette minden erdélyi magyar, hogy a Groza-kormány által nagy garral hirdetett „magyar jogegyenlőség” a magyar érzelmek, emlékek, gondolkodásmód megtagadásánál kezdődik. A székely obsitosok fiókok mélyére rejtették egyenruhás, honvéd képeiket, árulkodó bűnjelek lettek volna, ha illetéktelenek kezébe kerülnek. Lelkük mélyére húzódtak katonaelményeik. De ezek az emlékek kővé dermedten ott maradtak a székely falvakban, néhol a főtéren, másutt templomok bejáratánál. 1940 ősze, Észak-Erdély hazatérése után majdnem minden székely faluban emlékoszlopot állítottak az első világháború helyi születésű hősi halottainak. Majd 1945 után a legtöbb emlékkőre újabb neveket véstek fel: a második világháború elesett honvédei, román munkaszolgálatosai és zsidó deportáltjai előtt tisztelegtek. Egy ideig a hatalom nem bántotta ezeket az emlékműveket. De a román asszimiláció erősödésével sor került ezekre is. Úgy szerették volna, hogy a falvak lakói maguk döntsék le az oszlopokat.

Ezt már nem viselték el a székelyek.

A hetvenes években, a diktatúra teljében, magas rangú román tisztek járták a Székelyföldet, egy tábornok vezetésével. Vigyáztak arra, hogy egy „magyar” is legyen az ellenőrök között, elkerülendő a román elfogultság látszatát. Ebben az együttesben bizonyos Sántha elvtárs, Sepsiszentgyörgy akkori polgármestere játszott a „magyar szerepet”. Uzonba szálltak ki először. Sántha elvtárs számtalanszor láthatta Uzon főtéren az emlékkövet, de most a tábornok előtt bizonyítani akarta „hazafiságát”.

– Hogyan tűrhették meg ezt eddig, elvtársak?! Elfelejtették, hogy ezek az emberek a román és a szovjet hősök ellen harcoltak?

Éppen román tanácselnöke volt a falunak. Akkoriban az lett a „rend”, hogy ha egyetlen román élt egy székely helységben, csakis az lehetett a tanácselnök. Uzonnak szerencséje volt, mert a községhez tartozó román telepen, Vesszősben élő Stanciu Ion töltötte be a tanácselnöki tisztséget. Sztáncsu Jon, ahogy magyarul ejtették a nevét, mindig jó viszonyban élt a község székely népével, tudott magyarul, ismerte az emberek lelkületét. Ez a román férfi odavezette a tábormokot és a román tiszteket az emlékkőhöz, olvastatta velük a román neveket, ezek is a fronton haltak meg, a zsidó neveket, ezeket szörnyű halálba hurcolták, a magyar neveket, ezek honvéd hősi halottak voltak.

– Úgy tudták, hogy hazájukért harcolnak. Látják, az emlékkőre egyetlen szó van felvésvé: A hazáért!

– Miféle hazáért! – kapkodta a szavakat Sántha elvtárs. – A bukaresti elvtársakat ez sérti igazán!

Most Staniu Ion emelte fel a hangját:

– Sántha elvtárs! Magának nincs hazája?

– Hogy merészel így beszélni velem? – kiáltotta Sántha. – Ha román lennék, mint maga, most szégyellném igazán magamat!

– Hát akkor maga magyar, Sántha elvtárs? És magyarként nem szégyelli most magát?

Elmentek a tisztek, nem érkezett parancs az uzoni emlékkő lebontására. Egyetlen székely faluban sem rontották le az emlékezést. Úgy tűnik, hogy a román tábormokban nagyobb volt a megértés, a türelem, mint Sántha elvtársban. Istenem, a „magánszorgalmú kutyák!”. Bölcsen ítélte meg a román tábormok, hogy az ellenség hősi halottainak is meg kell adni a tiszteletet.

Ritka példája akadt ennek még a második világháború légkörében is, 1940 őszén. A bécsi döntés értelmében szeptember 13-án vonultak be a honvédek Háromszék-re. A két hadsereg közötti megállapodás értelmében a román egységeknek egy órával a honvédek érkezése előtt kellett elhagyniuk a városokat és falvakat. Sepsiszentgyörgyön kora reggelre várták a magyar katonákat. Napkeltekor minden házra kitűzték a magyar zászlót, a legnagyobb lobogót a városházára. Virágcsokrok az utak mentén. Ünnepi öltözetben az emberek.

A Csíki utcán át kellett érkeznie a honvédségnek. De ott váratlanul egy román alakulat tűnt elő. Megkésztet katonák, akik Brassóba igyekeztek. A román egység befordult a városháza elé. Az emberek megdermedtek: mi lesz most? A román katonáknál töltött fegyver. Elöl egy hadnagy haladt, oldaltáskájában revolver. Fialat tisz, talán nemrég került ki a tisztiiskolából. Szíve tele fájda-

lommal, vagy éppen bosszúvágygal. Ami a székelyek számára ünnep volt, neki vereség, területvesztés. Mi történik, ha a magyar zászló láttán előrántja revolverét és belelő a lobogóba, vagy éppen az emberek közé? Rohamot vezényel a katonáinak, hogy megvívja a maga kétségbeesett magánháborúját?

Lélektanilag erre is, arra is lett volna magyarázat.

A román egység odaérkezett a városháza elé. A hadnagy váratlanul tisztelgést parancsolt a magyar zászlónak, és maga is csákójához emelte a jobbját.

Uzonban a fűvőzenekar halottak napján, minden esztendőben, a hősi halottak előtt tiszteleg. Szokás, hogy ezen az estén felmennek a „trombitások” a temetőbe, a síroknál muzsikálnak. De még előbb megállnak a főtéri emlékkő előtt, és felhangzik a Szózat. Friss virágok is kerülnek mindig az emlékezet kövére, a közös sírkőre, a gyászolók helyezik el, talán olyanok is, akik nem látták soha, nem ismerhették családjuk valahol távol, ismeretlenségben nyugvó hősét. Az egyéni gyász itt mindig közösségi fájdalommal és emlékezéssel nemesedik.

Még a vérségi köteléknél is erősebb lehet a katonának és családjuknak bajtársi barátsága. Hiszen a hadsereg az egyik legrégebb emberi közösség a világon. Az egymásrautaltság tartja össze, a kölcsönös segítség iskolája. A legnagyobb egyéni bátorság se érvényesülhetne közösségi háttér nélkül.

Természetes volt, hogy az 1989-es kelet-európai földrengések után az obsitosok lelkében szunnyadó katonai érzelmek nem egyéni, hanem közös alakban támadtak fel. Nemcsak az e tekintetben kétségtelenül előnyösebb helyzetben lévő anyaországi honvéd hagyományörzők körében, hanem a kisebbségi sorsot viselő magyar közösségekben is. Hadi játékokra – főleg a szabadságharc nagy csatáinak felelevenítésére – Erdélyben nincs ugyan mód, de március 15-e ünnepén a volt székely honvédek egykori egyenruhájukba öltöznek és „kötelékben” vonulnak fel.

Így ismerhette meg őket a magyarok fővárosa is. A kilencvenes évek elején különös katonai parádét láthattunk a budai várban. A magyarországi honvéd hagyományörzők vendégeket hívtak a szomszédos országokból is. A Szentháromság téren felvonultak a nem sokkal előbb függetlenné vált Szlovákia katonái; az ausztriai hagyományörzők egy egész „hadtestparancsnoksággal” jöttek. Mint ha Jenő herceg támadt volna fel, mondjuk, a zentai csatából jövet, ennek éppen a háromszázadik évfordulóján...

De hogy székely honvédek is? Tizenötven összesen, határőrző őseik egykori uniformisában. Naponta kétszer is felvonultak a budai vár utcáin. Életre szóló izgalom, öröm melegítette a szíveket a honvéd határőrség egyenruhája alatt. Hazatérve, ők, tizenötven talán századszor mesélték el az utazásukat, élményeiket. Hadik András

szobrának megkoszorúzását, a jelképes csatajelenetet. Két nagy katonasátorban laktak, őrbódét is állítottak, örökkel. Beleélték magukat abba, hogy a magyarok első városát védelmezik, mint őseik a kárpáti hágókat. Ha figyelmük lankad, „elesik” a budai vár, oda az ország. Márpedig ők a védelmére esküdtek fel, mikor a Mátyás-templomban megszentelték zászlajaikat...

Halasy-Nagy Endre évekkal előbb Budapesten létrehozta a 15. sorszámot viselő, második székely határőr gyalogezred emlékét ápoló Hagyományörző Társaságot. S ha már létrehozta, korhű ruházat is kellett a kései határőröknek. Az ezrednek azonban, ha Budapesten született is újjá, az emlékek világában a hajdani határvonalon kell állomásoznia. Ott folyt ki annyi vér, őseik vére, ott állították meg a betörő ellenfelet. Háromszéken büszkék arra, hogy amíg a székelyek kezében fegyver volt, a rájuk bízott hágókon át, az Ojtozi-szorosban nem tudott behatolni a tatár, a török, semmilyen pusztító népség, nem juthattak el Budára, a Várba, a nemzet szívébe. Most már csak játék, amit egyenruhájukkal és határőr honvéd emlékeikkel felidéznek. A játékban azért annyi valóságos, hogy a „gyalogezred” két szakasza Felső-Háromszéken „állomásozik”, egyik Kézdivásárhelyen, a Nagy Mózes Gimnáziumban, a másik Gelence községben, a Bodor György Közművelődési Egyesület védnöksége és irányítása alatt. Elnökük – mert ilyen „polgár” előjáró vezet most őket, született katonavádékokat – Kelemen Dénes nyugalmazott tanító.

Ennél jobban ki sem választhaták volna az „ezred” szálláshelyeit! Gelence felső végében, a havasok irányába nyíló völgy elején vénséges vén templom. 1245-ben építették, s ha később át is alakították, szentélye az eredeti helyén maradt, és nem bántották a gótikus ablakokat sem. Belső berendezése barokk. Ennyi is elegendő bizonyíték lenne arra, hogy milyen régi székely telephely ez, vetélkedhet nagyvárosok katedrálisaiival. De fennmaradt itt egyéb is, a vallás és a művészettörténet, meg a magyar történelem közös üzenete: a Szent László-legenda képsora. A freskók a XIV. századból valók, és a jól ismert jelenetet ábrázolják, amint a királyi László megszabadítja az elrabolt magyar lányt a kun vezér fogságából. Ez a csata Cserhalmon zajlott, a mostani Kerlés községnél, Beszterce-Naszód megyében. De ott semmi nyom, jel a legendára nem volt sokáig. Annál több a székely templomokban, Gelencén kívül Székelyderzsen, Bibarcfalván, Sepsikilyénben. A László-hagyományt a székelyek őrzik, az ő példaképük volt mindig a honvédő László király.

Kézdivásárhely – az emlék-szakasz másik állomáshele – „a vargák városaként”, békés iparos szigetként ismert. De éppígy a harci hagyományok színtere is. Itt öntötte ágyúit, szóltam erről, Gábor Áron. A vasútállomás felé vivő főutcán, közel a főtérhez, egy klasszicista stílu-

sú hatalmas épület áll. A város lakói most is úgy emlegetik, hogy „a kaszárnya”. Csakugyan annak épült, 1817 és 1823 között. Katonaiskolának. Itt működött a 14. és 15. székely határőr lovasezredek és a 11. székely huszárezred közös katonai iskolája. A pesti Ludovika Akadémia megalapításáig, 1848-ig, Kézdivásárhelyen található Magyarország egyetlen, magyar nyelvű tisztképző hadi iskolája.

Huszárok, lovas katonák városa! A Székelyföldön sehol ilyen nagy kultusza a lótenyésztésnek nincs, mint Kézdivásárhelyen és környékén, vagy Felső-Háromszéken. A város címerében látható volt egy lovasfogat. Itt az ember és a ló között szinte személyes kapcsolat, érzelmi kötés volt mindig. Említettem, hogy mostanában, március 15-én Kézdivásárhely főterére, ahol Gábor Áron szobra is áll, végtelen sorban vonulnak be a lovasok, szekeresek. És az ünnepi felvonulásokat a nem „hivatalos”, de annál valóságosabb székely határőr ezred bandériuma kíséri...

Magyar történészek legnagyobb adóssága sokáig az 1944 őszi erdélyi harci események feltárásának elmaradása. Nem tartom hibásnak őket ezért a mulasztásért: a hivatalos történelemfelfogás megbénította a tollukat. Az a hamis, öncsonkító szemlélet, amely szerint a huszadik századi magyar történelem csak a trianoni határokon belül vizsgálható. Így aztán a bécsi döntést követő négy esztendő kényszerűen töröltetett a naptárakból. Ezen belül a kárpáti harcok az Úz-völgyében, a Gyimes völgyében. Az iskolákban azt tanították, hogy a második világháborúban Battonya volt az első orosz kézre került magyar helység. Mégpedig 1944. szeptember 23-án. Csakhogy a valóságban az első meghódított – felszabadított? – magyar lakott hely Úzvölgy-telep volt, az 1944. augusztus 26-ról 27-re forduló éjszakán. De hát ez a trianoni határokon kívül esett. „Mit szólnának a román történészek?” – így a félszeg magyar védekezés. Azt szolták, hogy fokozatosan mindjobban eltérve a valóságtól, maguk rajzolták meg a magyar honvédség erdélyi mozgását is, nyilván saját változatuknak megfelelően. Hiszen ha nincs „ellenség”, akkor ki fölött arathattak volna diadalmakat?...

Immár eltűnőben a szemérmes félrenézés a valóságtól. Kiváló hadtörténészek foglalkoznak az erdélyi harcokkal (Ívás István, dr. Szabó József János, Illésfalvi Péter és mások). A történelem egyik legszomorúbb magyar háborújának történészei közül hárman közös kötetet adtak ki a közelmúltban *Erdély a hadak útján 1940–1944* címmel (Hadtörténeti Intézet és Múzeum–Puedlo Kiadó). Illésfalvi Péter, Szabó Péter és Számvéber Norbert vitathatatlan tárgyilagossággal és az erdélyi magyarságért dobogó szívvel írták meg munkájukat. Őket is megelőzték a székely önkéntes helytörténészek. Legsürgetőbb volt a legnagyobb titok megfejtése: az Úz-völgye védelme. Mivel ott esett el a legtöbb székely határőr,

a gyászoló családokban úgy emlegették, mint egy székelly Mohácsot...

Úz-völgye, Úzi-szoros, Úz-mező! Mélyen benyúlnak a Kárpátok keleti oldalára. Hajdanán itt csaptak be Erdélybe a tatárok, törökök Moldva irányából. A keleti arcvonal közeledése és különösen a román fegyverfordítás után (1944. augusztus 23.) az egyik legkényesebb magyar frontszakasszá vált. Székely határőrök védték a magyar állásokat, hatvan felé tartó bakák és tizennyolcat alig töltött gyermekkatonák. Az 1942 tavaszán létrehozott székely határőrség egységei. Akik utólag felállították a székely határőrséget, azok az 1848-ig fennállott határőri rendszert kívánták megismételni, ennek hátrányai nélkül. (A Mária Terézia által elrendelt székelyek Madéfalván felkeltek ellene.)

A magyar katonatörténelem maradandó hadi tetteit írták ezek a félig kiképzett székely határőrök. A Keleti Kárpátokban, az Úz-völgyénél tizenöt napig feltartóztatták a hatalmas túlsúlyban lévő orosz erőket. „Szeptember hó 11-én éjfélig tartottuk itt a frontot, akkor kaptuk meg a visszavonulási parancsot” – emlékezik Szóts Dániel nyugalmazott főorvos Sepsiszentgyörgyön. Ő az úz-völgyi csaták máig élő hőse.

Csobányosról az egységnek Csikmenaságra kellett visszavonulnia. A csapatot vezető tartalékos hadnagy cserbenhagyta a határőröket. „Ekkor a rangidős őrmester megkért, hogy vegyem át én a parancsnokságot, és csináljak valamit. Ránéztem a székely határőrökre. Az apák a feleségüket búsulták, meg a tehenüket. Fiaik szemében bizonytalanság tükröződött. Azt mondtam, ne féljenek, hazamegyünk mindannyian... Magamhoz vettem a hadnagy térképtáskáját és távcsövét, intettem az erdőben rejtőzködő honvédeknek, és elindultunk.

Egy órai járás után szekérszörgést, kiabálást hallottunk. Csobányos felől Aklos irányába orosz utánpótlás szekerek mentek. Az öreg, nagy bajuszú oroszok kiáltozva, egymástól le-lemaradozva hajtották a lovakat. Az út kanyargós volt ezen a szakaszon. Egyetlen megmaradt golyószórónkat egy kanyarban helyeztem el, és Szendrey Zsoltira bíztam, megkérve, hogy ha az oroszok észrevennének, adjon le egy sorozatot. Egyenként átszöktettem az embereket a túlsó oldalra, és megmondtam, hogy ötszáz méterre találkozunk, ne széledjen el senki. Szerencsére nem egy harcoló egység hajtotta a szekereket, hanem grúzok, kirgizek és ki tudja, milyen nemzetiségűek szállították az utánpótlást.

Késő éjjel megérkeztünk Menaságra...”

Szóts Dániel emlékezését, amelyből itt most idéztem, Sylvester Lajos jegyezte le. Örök fiatalosságának vagy az élmények máig élő erejének tudható-e be, hogy a nyugalmazott főorvos a fél évszázada történt eseményeket úgy adta elő, mintha tegnap estek volna meg. Egyébként ez a

múltközelség jellemző az egész Sylvester-kötetre, amelynek Szóts Dániel az egyik főszereplője. Egykori bajtársainak emlékein is érződik a frissesség. Egyikük meg is fogalmazta az okát. „Nyolcvanhárom esztendő vagyok, van, amire nem emlékszem jól, de amit most mondok, arra igen.” És mondja az úz-völgyi kéthetes csata történetét, amelyet évtizedeken át messze „elkerült” a magyar hadtörténelem. Pedig ez volt az első ütközet az akkori Magyarország területén. Ezért aztán Sylvester Lajos könyvét (*Úz-völgyi hegyomlás*, Sepsiszentgyörgy, 1996) tekinthetjük megkésett, de hiteles haditudósításnak.

Egyben biznysága a népi emlékezet szívósságának is. Sepsiszentgyörgy örökmozgó riportere, kultúraszervező, színházigazgató, lapszerkesztő hosszú évtizedeken át – most hetven esztendő – számlálhatatlan írásából Háromszék és az egész Székelyföld kulturális küzdelmeinek története rajzolódik ki, a huszadik század második feléből. Ez a küzdelem mintegy folytatása volt Gábor Áronék önvédelmi harcának, csak most fegyvertelenül, pusztá tollal, de a hajdaniak szívósságával. Ebből a nagy krónikából hiányozhatnék-e a határvédő székelyek katona-múltja? Csonka lenne akkor a történelmi emlékezet. Sylvester Lajos könyvét éppen ez a népi emlékezet ihlette. Az egykori sepsiszentgyörgyi székely határőrök és „maradékaik” 1992-ben elhívták úz-völgyi kirándulásukra: az 1944-es csaták színterére. Ekkor derült ki, hogy az egykori „kölykkatonák”, fiaikkal, majd unokáikkal együtt, évtizedeken át, a diktatúra legkiméletlenebb időszakában is, minden augusztus első vasárnapján elzarándokoltak az eléggé távoli völgybe, „elesett bajtársaikra emlékezni, egykori kálváriájuk hegyeinek, völgyeinek stációin megszusznani.” Tudott ezekről a kirándulásokról a román állambiztonság is – miről nem szerzett tudomást! –, a szervezőket nemegyszer idézték be kihallgatásra, megverték őket, de a következő augusztusban a „kiránduló csapat” megint felkerekedett a rendhagyó búcsújárásra.

Erdély magyar irodalmának jobb ismerősei itt kételkedni kezhetnek: csakugyan Sylvester Lajos könyve lenne egyetlen irodalmi lenyomata az erdélyi magyar obsitosok második világháborús katonaélményeinek? Hát Asztalos István kisregénye, az 1946-ban megjelent *Író a hadak útján?* De ez nem a honvédek harci tetteiről szól, hanem katonaszökevények rejtekezéséről a háborús Budapesten. A regény nem annyira katonatörténet, mint inkább az írói alkotó munka buktatóinak példázata. Asztalost, Szabó Pállal, a parasztíróval és üldözöttekkel együtt, Mikó Zoltán vezérkari százados az ostrom idején az egyik budai villában bújtatja, a Bimbó utcában. Azért vállalta a két író védelmezését, mert a népi irodalom eszméinek hatása alatt állott. Asztalos nem tudhatta, hogy Mikó Zoltán tagja a Kiss János altábornagy vezetése alatt szervezkedő katonai

ellenállásnak. Azt sem, hogy személyes kapcsolatban állt Wallenberg svéd diplomatával, akit hamis igazoló iratokkal látott el. A diplomata ezekkel a papírokkal üldözött zsidók tízezreit mentette meg. De Wallenberg a magyarországi lengyel menekültektől hozzájutott a katyni tömeggyilkosságot bizonyító iratokhoz. Ezekről Mikó Zoltán is tudomást szerzett. Mindezt a szovjet elhárítás is felderítette, és a svéd diplomatát elrabolta Budapestről. Ugyanez a sors jutott Mikó Zoltánnak és helyettesének, Bondor Vilmos főhadnagynak is. Mindkettőjüket Odesszában állították szovjet haditörvényszék elé. Asztalost és Szabó Pált is őrizetbe vették az oroszok, de miután meggyőződtek arról, hogy fogalmuk se volt Mikó Zoltán titkos tevékenységéről, szabadon bocsátották őket. Asztalos István hazatért Kolozsvárra, és megírta hányattatásának történetét. Ebben pedig kétkulacos helyezkedőként mutatta be megmentőjét, Mikó századost, aki az ő bűjtatásukkal csak a „bőrét akarta menteni”. Mikor a súlyos elmarasztalást leírta Mikóról, a nemzeti ellenállás katonája már halott volt; valamikor 1945 augusztusában végezték ki Odesszában.

Ha egy író – függetlenül attól, hogy jóhiszeműen teszi vagy a honvéd tisztikar akkoriban kötelező elmarasztalásának íratlan parancsát követi – ilyen súlyosan téved, azaz egész művének hitelét megsemmisíti. Így vált 1945 utáni irodalmunk első katonaregénye érvénytelenné, így lett Asztalos István Katyn tudatlan áldozatává. Pedig ha ismeri a valóságot – nyilván, nem ismerhette – világirodalmi szenzációt kiváltó regényt írhatott volna.

Igazi katonaköltő Erdélyben Gellért Sándor, tanító a szatmári tájakon, aki a második magyar hadsereg katonájaként járta meg a doni poklot. Élményei, amelyek szinte naplószerű pontosságúak és hitelességűek, eposzba kívánczok, és megírta *A magyarok háborúját*. A költő életében soha nem jelent meg, csak Gellért szavalt belőle részleteket, baráti társaságokban, nem is gondolva arra, hogy ezért a börtön fenekére vethetik Ceaușescu országában.

Frontot megjárt írók általában magukba temették, igyekeztek elfelejteni honvéd életüket, az egyenruhát, a magyar katonai szolgálatot. Pedig olvasóik, egykori bajtársaik és éppen így a hősi halottak gyászolói szerették volna az irodalom igaz tükrében látni férjüket, testvérüket, apjuk sorsát.

Egy ilyen honvéd obsitos, Bodali Mihály Uzonban, fiatalkori barátságunk jogán sokszor kérdezte tőlem, hogy miért nem születnek regények, versek a székely katonákról? Hiszen olvasott ő a vesztesek oldaláról szemlélődő és ítélkező műveket is. Olyan gyenge legények voltak, hogy szégyen lenne emlegetni is őket? Bodali Misi véleményét soha nem rejtette véka alá, honvéd élményeiről azonban csak megbízható barátainak mesélt. Igaz történetek voltak ezek, csak éppen nem illeszkedtek a „felülről” írt újabb székely históriához. Mert ezekben az átformált történelemkönyvek-

ben, a múltba tekintve, a székely katonának mindig egy léppéssel, ha nem kettővel, hárommal román társa mögött kellett kullognia, hogy egyáltalában szó eshessen róla. Bözödi György 1938-ban a *Székely bánjában* még felpanaszolhatta, hogy Mihály havasalföldi vajda erdélyi csatáiban, midőn Rudolf császár megbízásából meg akarta hódítani a független fejedelemséget, székelyek harcoltak székelyek ellen. De próbálta volna meg egy erdélyi magyar történész vagy író ugyanezt emlegetni 1945-öt követően!

Meddig lehet kibírni a torokszorító némaságot? Magányos ember akár a síríg viselheti. De ha százak, ezrek lelket emészt a szótlanság fájdalma, akkor feltör, mint egykor a tűzhányó itt, a székelyek földjén. Bodali Mihály falujából hatvannyolcan estek el az első világháborúban, ötvenöten váltak a második nagy háború hőseivé és áldoztaivá. Ez nemcsak 123 személy, nemcsak 123 család, hanem a rokoni, baráti hajszalerek kötésében az egész közösség. A falu egész népe igényelte, követelte, hogy támaszszák fel az egykori hagyományos hősök napját. Olvasom pedig a sepsiszentgyörgyi Háromszék tudósításában, a lap 2004. augusztusi számában, hogy az újra megtartott hősök napi ünnepségen, Kónya Ádám, a Székely Nemzeti Múzeum nyugalmazott igazgatója dokumentáltan bizonyította: „Uzon egyike volt azon településeknek, ahol a legsötétebb időkben is állt a hősök emlékműve.” Ünnepi istentisztelet a református templomban, Ungvári Barna András hirdette az ígét. Nemrégiben hívta meg az uzoni gyülekezet. Első szolgálati helyén, Hídvég faluban az ő nevéhez kapcsolódott emlékmű állítása a szomszédos Földvár székely foglyainak. Huszonhat éves, mikor Hídvégre kerül papnak. Sepsiszentgyörgyi születésű lévén, gyermekkorában halotta az iszonyatos történetet: ártatlan székelyek ezreinek elhurcolását a földvári haláltáborba, nagy többségük elpusztulását 1944–45 telén. Hídvég lakói akkor segítették – amennyire tudták – a földvári foglyokat, és az 1995-ben odakerült papjuk úgy érezte, hogy a mostani hídvégi lelkesnek kell megharcolnia az emlékkő felállítását. Földvár városvezetőitől hiába várnák – ők csak gáncsolták, ahogy erejükből kitelt az emlékeztetőt –, magyarok pedig elvéve élnek ott, azok is félve-rejtekezve...

Jeremiás könyvéből olvasott fel az uzoni tiszteletes, Károli Gáspár nyelven:

„Mert én tudom az én gondolatimat, amelyeket én felelőletek gondolok, azt mondja az Úr; békességnek és nem háborúságnak gondolata, hogy kívánatos véget adjak néktek.

Akkor segítségre hívtok engem, és elmentek és imádtok engem, és meghallgatlak titeket.

És kerestek engem, és megtaláltok, mert teljes szívetekből kerestek engem.

És megtaláltok engem, azt mondja az Úr, és vissza-

hozlak a fogságból, és összegyűjtlek titeket minden nemzet közül és mindama helyekről, ahová kiűztelek titeket, azt mondja az Úr, és visszahozlak e helyre, ahonnan számkivettelek titeket.”

Beszél az ünnepségen a község újonnan választott polgármestere, Ráduly István. A fiatal erdélyi magyar nemzedék tagja, akiben már ismét nagyobb a nemzeti felelősség érzete, mint az ajánlatos óvatosság. A műsornak ezt a címet adták: Emeld fel fejedet, büszke nép!

Meglepetés az újsághírben: Bodali Mihály a Don-kanarból hazatért egykori bajtársának versét olvasta fel. „Sírvers, lélekben hazatért, de testileg idegen földben nyugvó honvéd siratója.” Közelebb áll a népköltészet-hez, mint a míves poézishez. Jellegzetes népi életérzés tör fel belőle: a sírba szálló hős legnagyobb fájdalma, hogy nem láthatja meg többé a faluját, nem az otthoni harang szól érette, nem a faluja papja mond búcsúztatót felette. Bodali Mihály azt írja, hogy a verset ugyan megőrizte az emlékezete, de a szerzője nevét nem. Így aztán az egész doni halálserg siratója lehet.

Nem csak ezt a régi verset őrzik Bodali Mihály sorai. A nyolcvanöt esztendő obsitos elunta a várakozást írók munkáira, és ő maga írta meg élményeit.

Van, amire emlékeznie egy huszadik századot átélt uzoni gazdálkodónak! Sorsát már gyermekkorában megtörte a történelem. Elemi iskoláját az uzoni magyar felekezeti kezde, kiváló tanítók keze alatt. Név szerint emlegeti Sidó Jánost, Lőte Józsefet, Zakariás Barabásné Pápai Margitot. De a hetedik osztály már kényszerű váltás számára és társai számára. Létrehozták az állami iskolát, román nyelven per-se, és ebbe hatóságilag „irányították át” a székely tanulókat. Nem is maradt semmilyen kellemes emléke erről a kényszer-iskoláról! Éppen így nem a „premilítarkodásról”, amely tizenhét esztendősen keserítette az életét. Katonai előképzés volt ez, de másunnan odahelyezett kiképzők több időt töltöttek el a magyarság gyalázásával, mint a fegyverforgatással. Első kiképzőjük, Demian nevű, örömét lelte abban, ha naponta többször kinyilatkozta: a pokol mélyére a magyarokat, mind egy szál! A vezényszavak nyilván románok voltak. Sapkát le, következett a Miatyánk, de ez is románul. „Tatăl nostru...” Milyen idegen volt ez így a székely legényeknek, nem értették a szavakat, meglepődnek, ha valaki azt mondja nekik: hiszen a templomban is ezt imádkoztátok... Mikor a bécsi döntés után Demian menekült a szomszédos falu irányába, a fiatalok kilesték az útírányát, valahonnan egy kimustrált géppuskát szereztek, és egy sorozatot küldtek a kiképzőjük után. Persze csak úgy, a levegőbe lőttek. Nem vérezik be a kezüket!

Egy másik kiképző, Rădulescu-Radovici eredetileg adószedőnek került a Székelyföldre. Itt váltott át premilitár parancsnokká, noha a finanszság is pénzes mes-

terség volt Romániában. Magyar felesége volt, Páljános-lány a szomszédos Lisznyó faluból. Ezért aztán Rădulescu úr néha Lisznyóban tartotta a kiképzést; az uzoni fiataloknak oda kellett átgyalogolniuk. Vasárnaponként csapatostól kellett templomba menniük. Uzonban a görög keleti szertartásra, Lisznyóban a református templomba. (Mivel ott ortodox templom nem volt) Rădulescu úr megkövetelte, hogy szépen felsorakozva, énekszóval vonuljanak be a templomba. Nyilván, román énekekkel, hiszen a foglalkozásokon még megszólalni is tilos volt magyarul. De az istentisztelet végén a kiképző már nem tartott velük Uzon felé, ők meg azonnal magyar indulókba kezdtek, és úgy vonultak hazáig.

Ez volt az igazi lélektörés a székely fiatal emberek számára: parancsra román nóta, szívük szerint magyar induló. 1938-at írt a naptár. Mi következhetett? Bodali Mihály emlékezésében megjegyzi, hogy érezték: valami történni fog, nem maradhat így tovább...

Négy magyar esztendő következett. Katonáskodás honvéd egyenruhában. Ide visszatérünk. De előbb átugorja ez a teljesedést, mert utána újra nehéz évtizedek jöttek. Az uzoni gazdalfjú hamar megismerhette a brassói börtönt. Lázadásért két hónapra ítélte el a román hadbírórság. 1946-ban, áldozócsütörtök napján rebellió robbant ki a faluban a román csendőrség ellen. Addig minden évben ezen a napon tartották a főtéren a hősök ünnepét, erről prédikáltak a papok a református és katolikus templomokban, erről szóltak a költemények a hősök kövénél.

Már egy éve a Groza-kormány volt uralmon. De a csendőrök a régiek, azok, akik 1944 előtt, Antonescu marsall uralma idején az elfoglalt ukrán tartományban, Transznisztériában szolgáltak. Bodali Mihály megnevez kettőt: Barlan és Dumitru nevűeket. A két csendőr megjelent a főtéren, és a parancsot adott, hogy hagyják abba az ünneplést, és mindenki takarodjék haza. Az emberek nem mozdultak. A csendőrök lekapták vállukról a fegyvert és egy sorozatot lőttek a levegőbe. Erre a tömeg lármásan szidalmazta a csendőröket, és megindult ellenük. A két csendőr futásnak eredt. Az őrs nem volt messzire. Bezárták az ajtókat, és felmenekültek az épület padlására...

Délután megérkeztek Sepsiszentgyörgyről a padlásra szorult csendőrök felmentői. Egyenruhás és civil csendőrök lepték el Uzont. Kihallgatások, fenyegetések. Másnap a hajsza folytatódott. Kezdődtek a letartóztatások. Majd a hadbírórsági tárgyalás Brassóban. A vádlotakra hat hónaptól két évig terjedő börtönt szabtak ki. Az elítéltek egy része, így Kőműves Gyula úgy szabadult meg a tömlöctől, hogy átszökött Magyarországra.

Mintha átok ült volna a székely falvakon, a nyugtalan-ság soha nem oldódott fel a lelkekben... Magángazdálkodás, de a kolhoz árnyékában. Bodali Mihály a legjobb gaz-

dálkodók közé tartozott. Szorgalmas, értelmes fogékony minden újításra. Mikor az ötvenes években divatba hozták a kukorica négyzetes vetését, a környéken elsőnek kísérletezett vele. Még a legnagyobb bukaresti román napilap is az ő példáján mutatta be az újnak számító módszert. Ennek ellenére vagy éppen ezért, a kolhozok szervezői elsőik között akarták becsalni a közösbe. Ha nem ment szép szóval, találtak „erősebb érveket” is. A végén mindenkinek meg kellett hajolnia. A paraszti történelem évtizedei akkoriban nagyjából egyformán alakultak mindenütt Európa keleti felében. Bodali Mihály marokra fogva ítélkezett: a Groza-kormány, a Magyar Népi Szövetség, a helyi hatalom mind-mind a gazdák ellenségei voltak.

„Elhatároztam, hogy ha nem is emlékszem már vissza mindenre, legalább szemelvényesen ismertetem az utókorral azt a sok szenvedést, gazemberségeket, amiket a hatalmasságok, kicsi és nagy urak vittek véghez a gazdatársadalommal, és főleg a magyarság ellen. Nem szándékom sovíniszta módon bárkit is megvádolni, de azt az elvet vallottam és vallom ma is, hogy aminek születünk, maradjunk meg annak, mert a hintás, kétkulacsos embernek soha nem voltam a barátja.”

Említettem, hogy pontosan, részletesen és szívesen az 1940 és 1944 közötti négy esztendőre emlékezik. A Székelyföldön ezt családiasan „magyar világnak” nevezik ma is. Bodali Mihály számára mind a négy év – kis megszakításokkal – a katonáskodást jelentette. 1940 decemberében vonult be újoncként a 27. székely gyalogezredhez Marosvásárhelyre, és 1944. szeptember 13-án csavarták ki kezéből a fegyvert. Honvéd tizedes volt, egyenruháján a fehér zsinog a kiváló lövész jele.

A honvédség 1940-es bevonulását is a kiszolgált katonának szemével látta és rögzíti. Elsőnek két motorkerékpáros felderítő érkezett. Mikor áthaladtak a falu szélén futó vasútvonalon, a fűvószeneke vezetője, Simon Mozi kúrtszóval jelezte érkezésüket. A piactéren várakozott az egész falu. A lányok és fiatalabb asszonyok székely ruhában. Ezen a vidéken már kikopott volt a népviselet, de erre az alkalomra, a várakozás két hete alatt, mindenki varratott magának. A férfiak gomblyukában kokárdák. A Szenyves-féle üzletben napokon át nem győzték kimérni a nemzeti színű szalagokat. „Nekem is volt egy piros-fehérvörös övem, azzal mentem a magyar katonák fogadására”. Könnyű harcok érkeztek, Rába-Botondok, egy nyugalmazott ezredes parancsnoksága alatt. Majd gyalogosok. Parancsnokuk Molnár Andor százados. Bodali Mihály fültanúja volt egy kedves találkozásnak.

- Molnár Andor százados vagyok – fogott kezét sorra a falu vezető embereivel. Odaért a bíróhoz. Ő így válaszolt:
- Én Molnár András vagyok, a községi bíró.
- Még a nevünk is összeköt – nevetett a százados.

Viharkorbácsolt tenger hullámlása, ez volt a hangulat azon a napon. Éljenzés, tapsolás, sírás...

Még akkor ősszel sorozták. Bodali Mihály őrzi a regulák csoportképét. A református templom lépcsőin állnak egymás mögött a szép székely legények, elől a községi bíró, Molnár András úr. A fiatalok mindegyikének gomblyukában nemzeti kokárda, egyik-másik vállán átdobott szalag. A szélén állók kezében magasra tartott nemzeti zászlók.

Évekkel előbb, kicsi gyermekként, láttam a román hadseregbe bevonuló újoncokat. Csendben botorkáltak a vasútállomás felé. Ruhájuk szakadozott – a jó öltözetet otthon hagyták, ne rongyolódjék a laktanya raktárában –, egymáshoz is alig szóltak, énekelni igazán nem volt kedvük. Tilos lett volna? Féltek a mellettük haladó, fegyveres román csendőrtől? Mint egy fogságba vonzó, megvert sereg katonái...

Bodali Mihályt még a román hadseregbe sorozták be; 1941 tavaszán kellett volna bevonulnia. Mégpedig a „szkimbásokhoz”. A királyi román hadsereg lovas alakulata volt ez, ahová az újonc saját lovával vonult be, és a ló nélkül szerelt le. A ló a hadseregé maradt. Ezzel szemben, cserében – a román schimb szó cserét jelent – itt feleannyi ideig kellett szolgálni. A tehetősebb gazdaságok fiai inkább feláldozták legjobb lovukat – az átvevő ellenőrök nagyon igényesek voltak –, csak hogy minél előbb szabaduljanak a román mundértól.

Ha egy tábormegfigyelő vagy hadtörténész írja az emlékezést, a fő hangsúlyt a határvédelem stratégiájára helyezi, hiszen talán csak a hódoltsági időkben akadt ilyen nehezen védhető határ, mint a Székelyföld dél-nyugati peremén húzódó bécsi vonal, amelyik Nagysármánál mint egy szák szája, úgy elkeskenyedik. Vagy a Kárpátok gerincén, attól valamennyivel keletebbre húzódó erődrendszer ellenálló képességét latolgatná. Bodali Mihály honvéd tizedes számára a haza védelme a napi feladatok teljesítését jelentette; járőrszolgálatot a vasútvonal mentén Sepsiszentgyörgytől Kőkösöig, a határig, hol gyalogszerrel, hol felkapaszkodva a ritkán közlekedő vonatok egyikére; szolgálattevést a készülségi parancsnokságon, amelynek az átvételét zászlóalj-kihallgatáson kellett jelentenie, elismertetve a teendőket; járőrözést a városban, csellengő katonák igazoltatását; laktanyaszolgálatot; kúszást a gyakorlóterén, céllövést, a hadi ismeretek elsajátítását...

Honvédelem – alulnézetből.

„Én majd három évig Bándi Pál százados keze alatt nevelkedtem. Helyettese egy főhadnagy volt, Szabados Ferenc, az ősei Zágomból származtak. Mikor Magyarországot üzent a szovjeteknek, a század előtt csúnyán káromkodni kezdett. Itt volt nálunk Menyei Miklós főhadnagy, aki az 1943 őszen leszerelt, immár tartalékos legénységéből szervezte meg új alakulatát. Az Úz-völ-

gyében harcoltak, ott kapott halálos lövést. Nekem is küldött meghívólevelet, de mire mentem volna hozzá, már nem tudtam utolérni. A tisztes iskolán egy Sziklai nevű zászlós volt az oktatónk, nagyon rendes, mérsékelt természetű ember. De Korompai csendőr főhadnagy egészen más volt. Az Olt folyó meg volt áradva. Az egyik parton kötelet erősített egy fához, majd a kötél másik végét a túlsó parton egy másik fához kötötte. Ezen a kötélén kellett átmásznunk egyik partról a másikra, aztán vissza. Tiszta kínzás. Megtudták a zászlóaljnál, és azonnal megálljt parancsoltak neki...”

Bodali Mihály letöltötte katonaidejét. Leszerelték. De néhány hónap múlva tartalékból visszahívták megint. A háború elérkezett a Székelyföldre. A románok kiléptek, és tegnapi szövetségeseik ellen fordultak.

Előpatak, fürdőtelep Dél-Erdélyben. Itt volt az egységük első ütközete. Az erődvonalt bunkerét a román katonák meglepetésszerűen elfoglalták. Magyar gyalogosok és német tüzerek szálltak szembe velük. De a németek rosszul céloztak, rövidebbre vették a távolságot, és ágyúgolyóik a honvédekre hulltak. Szendrői főhadnagy így sebesült meg: tévedésből egy német átlötte a karját. Azzal védekezett, hogy a honvéd egyenruha hasonlít a román uniformishoz, és összetévesztette. Itt halt meg egy csíkszeredai fiú, Zakariás nevű, apja kereskedő; holttestét teherautón szállították haza.

Első halott – első döbbenet.

Közel ide Sugásfürdő. Egy román szakasz az erdőn át, egyetlen puskalövés nélkül, eljutott Sepsiszentgyörgyre. Egy fiatal hadnagy vezette. A németek körülkerítették, elfogták az egész szakaszt, és vonattal magukkal vitték Csíkszereda felé. Akkor még jártak arrafelé a vonatok.

Bodali Mihály egysége Alsó-Háromszéket védelmezte. Most érezte igazán a hajdani határőrök örökösének magát. A székely határőr ezredek szülőhelyükön katonáskodtak, örökké készen a Székelyföld megoltalmazására.

„Bikfalván is állomásozott egy határ vadász szakasz. Onnan a szomszédos Uzonig telefonvezeték volt lefektetve, beásva a földbe; ennek a központja az uzoni község háza pincéjében. De a bikfalvi szakaszt állandó román tűz zárta el Uzontól. Feladatuk kaptam, hogy egy Barótról behívott autóbusszal és ennek sofőrjével vigyek élelmet a bikfalvi szakaszhoz. Felcsomagoltunk sok-sok konzervet és más élelmiszert. Németek húzták meg magukat az útszéli árokban, tüzelőállásban a bécsi határ irányába. Azon túl Bácsstelek, a románok onnan tüzeltek szakadatlanul. Az autóbusz nyomában porzott az országút, a román tüzerek könnyen felfedezhettek. Előttünk mintegy harminc méterre akna vagy ágyúgolyó csapott be az útra. Nagyon megrettentünk. A sofőr meg akart állni. Én észbekaptam, és rákiáltottam, hogy

meg ne álljon, az Isten szerelmére, hiszen álló célpontot könnyebben eltalálnak, mint mozgásban lévő. Teljes sebességgel érkezünk be Bikfalvára, ahol a kiéhezett bajtársak nagy örömmel fogadtak.”

Milyen megszokott, jelentéktelen epizód a nagy háború történetében. Örök emlékeztető a halálra a magányos harcos számára. A sofőr sírni kezdett, mikor a feszültség oldódott benne. Bodali Mihály nem sírt. Csak egyszer sírt igazán, lelket rázó sírással...

A határ vadász zászlóalj Uzonban állomásozott. Parancsnoksága a Nagy úton, Fám Gyula lakásában. A parancsnok Szípics Kálmán százados. Mikor a román kiugrás után védhetetlenné vált Székelyföldről vissza kellett vonulniuk, felsorakoztak a honvédek, ragyogó láb-beli rajtuk, új ruha, fényesen csillogó fegyver. Énekszóval búcsúztak:

Magyarok Istene, segítsd a vadászokat előre!

Egy zászlós itt hagyta a kardját. Zálogba, hogy viszsza fog térni. Ki tudja, mi lett vele? Többé nem adott életjelt magáról...

Házkutatás során, az ágyba beterve, román államvédelmiek találták meg a kardot, egy köztisztviselőben álló iparosnál. Román egyenruhát viseltek, de magyaroknak születtek.

– Ennyi maradt maguknak, látja, a dicsőséges magyar honvédségből! – röhögött a hivatlan vendég.

A házigazda nem felelt. Akkoriban senki se válaszolt az ilyen gúnyolódásra. Pedig kétszeresen fáj, hogy magyarul hangzott el, magyar ember szájából.

Szóts Dániel sepsiszentgyörgyi nyugalmazott főorvos, az úz-völgyi harcok egykori hőse, nemzedéke nevében felel:

„Mire tanított meg és nevelt minket, húszéves fiatalokat a magyar honvédség? Elsősorban fegyelemre, egymás iránti odafigyelésre, összetartásra, bajtársiasságra (a bajban légy jó társ), rendszeretetre, talpraesettségre, önállóságra, kitartásra, türelemre, pontosságra, akaraterősítésre. De a honvédség tanított meg lovagolni, sátozni, gulyást főzni, egy-két barátomat gépkocsivezetésre. Ott tanultam meg több mint félszáz magyar népdalt, katonanémet, bakánótát, melyeket ma is éneklek, és baráti összejöveteleken ezekkel szórakoztatjuk a »civiliket«...

A hagyományőrzést ott sajátítottuk el. Katonatársadat elfeledni nem szabad. Ma is szeretettel gondolok a sok tájegység ízes beszédeire, fülemben csengnek a vasmegyeiek (hová valózs vagy? Vasmegye, Vaszvár), szegediek (neköd csak ennyi köll), felvidékiek (Vadász náppál álszik), budapestiek (a Jani, a Feri, a Pista), vagy törzsmesterünk sajátos parancsa: »A teremből menjenek kifelé, a sapkát tegyék felfele, s az ajtót csukják befele.«

Nem felejtettük el öregkorunkban sem.”